

امروزه مقوله ارتباطات مفهومی مطرح در محافل علمی و یک مؤلفه ضروری در سطوح مختلف فردی، اجتماعی، سیاسی و بین‌المللی است. مفهوم جهانی شدن در چارچوب ارتباطات امکان‌پذیر است و فناوری ارتباطات و اطلاعات، در جایگاه ابزاری برای جهانی شدن گوی سبقت را از سایر فناوری‌ها ربوده است. روابط عمومی نهادی است که در ساختار سازمانهای دولتی و خصوصی، بر اساس استراتژی‌ها، چشم‌انداز و اهداف سازمانی و در راستای حفظ منافع سازمان و مخاطبان از طریق ارتباط مؤثر و کارآمد، حضور دارد.

روابط عمومی در ست انجام دادن برنامه است که توأم با پیگیری به منظور شناساندن مؤسسه است. دایره المعارف امریکن، روابط عمومی را این گونه تعریف می‌کند: «زمینه فعالیت است که مر تبط با روابط سازمان‌های صنعتی، شرکت‌ها، مشاغل، دولت، اتحادیه‌های یاسایر سازمان‌ها که هر یک با مردمی چون کارمندان، مشتریان، سرمایه‌داران، تهیه‌کنندگان کالا، اعضای احزاب سیاسی یا عامل مردم روبه‌رو هستند» آستان قدس رضوی به عنوان یکی از سازمان‌های موقوفه ای غیردولتی به دلیل وجود مضجع شریف حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) خاستگاه توجه میلیون‌ها زائر و مخاطب از ایران و سایر کشورها از سراسر جهان است. سیر تحول روابط عمومی در تاریخ آستان قدس رضوی با توجه به یک نهاد مذهبی و یکی از بزرگترین نهادهای موقوفه‌ای در جهان، جایگاه و سیر توسعه ارتباطات و روابط عمومی در این نوع نهادها را به تصویر می‌کشد.

با بررسی کتب تاریخ آستان قدس رضوی و تاریخ نایب التولیه‌ها از آغاز تا کنون، اسناد آرشیوی اعم از نامه‌نگاری‌های دفتر روابط عمومی و وقت قبل از انقلاب اسلامی، آرشیو نشریات و مجلات مر تبط بر گرفته از آرشیو اسناد بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی، چارتهای سازمانی دوره‌های مختلف، تاریخ روابط عمومی این نهاد موقوفه‌ای به دوره پیش و پس از روابط عمومی تقسیم می‌شود.

حسینی موسوی صفوی
که موفق شد با پای پیاده از
اصفهان به مشهد مشرف شود و این
گنبد را به طلا مزین کند.

هنر معماری و عرصه‌های مختلف آن که در صدر هنرهای به کاررفته در حرم مطهر قرار دارد و تزیینات وابسته به آن شامل کاشی کاری، گچ بری، حجاری، آیینه کاری، منبت کاری، کتیبه‌نگاری، نقاشی، مقرنس کاری و کاربندی، بر این پایه استوار است. تمام شاخصه‌های این هنرها به عنوان ابزاری برای ارتباط حداکثری با مخاطب به عنوان یک پیام ماندگار در طول قرن‌ها مورد بهره‌برداری قرار گرفته و روابط عمومی بصری را به نمایش گذارده است.

◀ روابط عمومی تشکیلاتی از سال ۱۳۰۰

می‌توان گفت تشکیلات غیررسمی روابط عمومی در آستان قدس به قبل از سال ۱۳۰۰ برمی‌گردد. با ایجاد تشکیلات با انتصاب تولیت‌ها یا نایب التولیت‌ها توسط حاکمان و رهبران وقت، به تدریج با توسعه ایجاد شده و افزایش روزافزون زائران و نیازهای خدماتی، به منظور مدیریت منظم امور، عرصه گزارش‌نویسی در این تشکیلات فعال بوده است. تاجایی که در برخی از دوره‌ها، افرادی با سمت منشی، عهده‌دار گزارش‌نویسی وقایع مربوط به متولیان و نایب التولیه‌ها بوده‌اند.

در زمان عبدالوهاب شوشتری (۹۷۰-۹۷۱)، منشی قمی طی گزارشی در شرح حال اسدالله اصفهانی متولی آستانه (۹۷۰ ق) می‌نویسد که وی در منزل بالینگاه، آرامگاه داشته است. هم‌چنین گزارش می‌دهد هنگامی که سام میرزا برادر شاه طهماسب به مشهد آمد، ابوالفتح سلطان ابراهیم میرزا حاکم مشهد از وی استقبال کرد و در خانه بالینگاه که جای متولیان عظام بود، مقامش داد.

محمد حسین عضدالملک قزوینی، طی دو دوره تولیت آستان قدس رضوی را بر عهده داشته است (۱۲۷۲-۱۲۷۷ و ۱۲۸۲-۱۲۸۳). با ایجاد دارالتولیه در بالای بازار متصل به صحن، انتقال دفترخانه به صحن کهنه، دستور ثبت وقایع روزانه و دادن گزارش آن به سرکشیک و خادم‌باشی را در کارنامه عملکرد خویش دارد.

کتاب تاریخ آستان قدس رضوی، بخشی را به تاریخ شروع زیارت و آمار زوار اختصاص داده است؛ ضمن این که بیان می‌دارد از ابتدای تاریخ شهادت امام رضا (علیه السلام) و شکل‌گیری مرقد مطهر این امام همام، تعداد دقیقی از زوار ثبت نشده است. اما از قول جهانگردان و مسافران مشهد و برخی ارگان‌ها مثل مستشارالوزراء و وزیر خارجه و تولید جزوه‌ای برای طرح راه‌آهن و ارائه میزان زوار در سال ۱۲۹۷ قمری آماری ذکر

◀ آنچه پیش از دوران ظهور روابط عمومی بوده است

در طول تاریخ، در کنار توسعه روزافزون فضاهای زیارتی و عبادی حرم مطهر، پیشرفت‌هایی نیز در حوزه‌های تشکیلاتی و اداری آستان قدس رضوی با حضور نایب التولیه‌های متعددی انجام گرفته و مناصب و مسئولیت‌های متعددی در طول زمان‌ها به وجود آمد که اگر از دیدگاه روابط عمومی به این تغییرات نگرسته شود، فارغ از نام روابط عمومی در سیر تحول، ساختمان و تشکیلات، رد پای این نهاد را می‌توان یافت.

کتاب تزیینات کتیبه‌ای حرم مطهر امام رضا (علیه السلام)، به تحلیل و بازخوانی کتیبه‌های حرم مطهر پرداخته است. در توصیف تزیینات کتیبه‌ای حرم مطهر رضوی به عبارات، اشعار و آیات قرآن که در جای جای روضه منوره، دیوارها و رواق‌ها به صورت کتیبه نوشته شده، اشاره گردیده که به نوعی وظیفه ارسال پیام را برای مردمان آن روز و نسل‌های آینده به صورت ماندگار داشته است. در طول تاریخ ساخت حرم مطهر از طریق این کتیبه‌ها کنشگری امروزی تبلیغات محیطی و رسانه‌ای وجود داشته است. به طور نمونه در متن کتیبه گنبد مطهر به خط علیرضا عباسی خوش‌نویس دوره صفوی در دو ترنج به زمینه آبی لاجوردی به خط ثلث و به زبان عربی، عبارتی خوش‌نویسی شده که خلاصه ترجمه آن به شرح زیر است:

«توفیقات بزرگ خداوند سبحان شامل حال سلطان اعظم و رهبر ملوک عرب و عجم که نسب به خاندان نبوت و امامت می‌رساند و خاک پای زائران این روضه منوره است، مروج آثار اجداد معصومان عباس